

ELEKTRON NƏŞRLƏRİN İNKİŞAF TENDENSİYALARI VƏ ONLARIN TƏSNİFATI

Xəlil İsmayılov

Əməkdar mədəniyyət işçisi,

BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının

həqiqi üzvü, tarix üzrə elmlərdoktoru, professor

X.ismail@mail.ru

Xülasə: Məqalədə elektron nəşr anlayışı, elektron nəşrlərin inkişaf tendensiyaları, beynəlxalq kommunikativ formatlar, milli marc formatları, elektron informasiya resurslarının təsnifatı və s. aspektlərdə elmi-nəzəri ümumiləşdirilmə aparılır.

Açar sözlər: elektron nəşrlər, elektron kataloq, sənəd təsnifatı, Marc formatları, beynəlxalq kommunikativ protokollar, milli marc formatları, elektron informasiya resursları

Giriş. Kitabxanalarda elektron nəşrlərin yaradılması texnologiyası, kitabxana-informasiya müəssisələrinin tammətnli elektron nəşrlərlə təminatı, kitabxana-informasiya mühitində müasir tələblər səviyyəsində tammətnli elektron nəşrlərin yaradılması, saxlanması və axtarış imkanları kitabxanadaxili iş prosesində yeni model tələb edən funksiyalarla və onlarla işləmə texnologiyaları ilə birlikdə yeni istiqamət hesab edilir. Dövlət başçısının kitabxanalarımızın inkişafı ilə bağlı imzaladığı sərəncamlar Azərbaycan kitabxana işi tarixində ilk dəfə kitabxana işini, onun əhəmiyyətini, cəmiyyətdə tutduğu mövqeyi, müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanaların vəzifələrini, gələcək inkişaf istiqamətlərini və perspektivlərini müəyyənləşdirdi [1].

Artıq ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq biblioqrafik yazıların maşınlaşdırılma formaya keçirilməsini, kitabxana proseslərinin kompüterləşməsini, tammətnli elektron nəşrlərin formalaşmasını tədqiq edən bir sıra əsərlər meydana gəlmişdir. ABŞ Massaçusets Texnologiya İnstitutunun əməkdaşı, elektron kitabxanaşünaslığın banilərindən hesab olunan Jozef Liklider həmin dövrdə nəşr olunan "Gələcəyin kitabxanaları" adlı əsərində müasir tipli elektron kataloq və elektron kitabxanaların tammətnli elektron nəşrlərin hansı üsul və metodlarla yaradılacağını proqnozlaşdırdı [5, s.130].

Bildiyimiz kimi tammətnli elektron nəşrlərin yaranması və formalaşmasının əsasını elektron kitabxana və elektron kataloq sistemi təşkil edir. "Elektron kataloq" anlayışı ötən əsrin 60-cı illərindən müasir dövrümüzədək bir sıra terminlərlə ifadə olunub. Onu "maşınlaşdırılan kataloq" (machine access readable catalogue – MARC), "kompüter kataloqu" (computer catalogue), "onlayn kataloq" (online public access catalogue – OPAC), "e-kataloq" (e-catalogue) şəklində elmi ədəbiyyatda istifadə ediblər [19, s.387].

Respublikanın Universal elmi kitabxanalarında və digər kitabxana şəbəkələrində tammətnli elektron nəşrlərin yaradılması, formalaşması və istifadəsi bilavasitə sənədlərin rəqəmsallaşdırılması texnologiyasına əsaslanır. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının 2016-cı ildə ərsəyə gətirdiyi "İnnovativ kitabxana-informasiya xidməti: sorğu kitabçası"nda qeyd edilir ki, "Kitabların rəqəmsallaşdırılması çap kitablarının elektron formaya çevrilməsidir". Kitabların elektron surətləri elektron kitabxanaları formalaşdırır. Dünya və Azərbaycanın elm və mədəniyyətinin, iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin nailiyyətlərinin təbliği və informasiya təminatını həyata keçirmək üçün elektron resurslar ən rahat və hazırda geniş istifadə edilən vasitədir. Adətən rəqəmsallaşdırılmış kitablar DjVu, Portable Document Format (PDF), JPG və ya TIFF formatlarında kitabxananın serverində saxlanılır. Rəqəmsal aparatlar, robot-skaner və müvafiq proqramlar vasitəsilə nəşrlərin tammətnli elektron resursları hazırlanır, hazırlanmış tammətnli resurslar müvafiq proqramlar vasitəsilə redaktə edilir. Müəllif hüquqlarının qorunması qanunlarını rəhbər tutaraq yaradılmış tammətnli resursları oxucuların istifadəsinə təqdim etmək üçün onlar İnternet və İtranetin (lokal şəbəkə) Azərbaycan, rus və ingilis dilli bazalarında yerləşdirilir. Milli Kitabxanada elektron resursların yaradılması və elektron məlumat bazalarının hazırlanması işinə 2006-cı ildən başlanmış və bu gün də davam etdirilir [2, s.34-35].

Kitabxanalarda tammətnli elektron nəşrlərin yaradılması texnologiyası müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə öz spesifik xarakteristikası ilə fərqlənir. Kompüter texnologiyaları və vasitələri, eyni zamanda digər qanuni normalar əsasında informasiyanın toplanması, saxlanması, işlənməsi, axtarışı və ötürülməsi, onların mühafizəsinin təşkili, informasiyanın lazımi vaxtda istifadəsi və təşkil edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Kompleks şəkildə kitabxana-informasiya müəssisələrində informasiyanın sənədləşməsi (elektron sənəd, elektron nəşr) informasiyanı müəyyən edilmiş daşıyıcıda yazmaq, ona xüsusi forma və dizayn vermək, plagiat olub-olmadığını müəyyənləşdirmək, axtarış və istifadə məqsədilə identifikasiya etməyə imkan verir [8].

İnformasiyanın təşkilində yeni üsulların öyrənilməsində bir sıra məsələlərin həlli zərurəti ortaya çıxır. Ümumiyyətlə elektron informasiya anlayışı dedikdə bütünlükdə elektron məlumatlar (rəqəm, hərf, simvol və onların kombinasiyası), elektron proqramlar (məlumatın emalı daxil olmaqla müəyyən vəzifələri yerinə yetirən operator qrupları, yaxud altproqramları) onların bir resursda birbaşa əlaqə birliyidir. Elektron informasiya resursları məntiqi quruluş baxımından elektron sənədlərə və elektron nəşrlərə bölünür. Elektron sənəd dedikdə, məzmun cəhətdən bitkin və tam olan maşınlaşdırılmış formada müəyyən tip maddi daşıyıcıya yazılmış informasiya hesab edilir. Elektron nəşr isə müraciət (axtarış, istifadə) vasitələri ilə təmin edilmiş qeyri-məhdud sayda istifadəçilərin tanış olması üçün məqsədli şəkildə maşınlaşdırılmış daşıyıcıya yazılmış informasiyadır. Kitabxanaya daxil olan müxtəlif nəşrlərin: ənənəvi və elektron sənədlərin sayının durmadan artması və onların məzmununun mürəkkəbləşməsi ilə əlaqədar kitabxana proseslərinin səmərəli və elmi təşkili, informasiya

nəşrlərinin kataloqda əks olunması mühüm məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Odur ki, elektron və çap əsərləri ilə xidmətin təşkilinin, kataloqlaşdırılmasının zəruriliyi, kitabxanalarda təsvir, təsnifləşdirmə, predmetləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsi elektron nəşrlərlə işin araşdırılmasına, dünyada onun ənənəvidən elektrona doğru təkamül tarixinin və inkişaf formalarının tədqiqinə ehtiyacı artırmışdır. Buna görə də kitabxana-bibliografiya işinin mühüm mərhələlərindən hesab olunan tammətli elektron nəşrlərlə işin təşkilinin öyrənilməsi, ənənəvi kataloqlaşdırmadan korporativ kataloqlaşdırmaya qədər olan təkamülün tədqiqi vacibdir. Müasir dövrdə respublika kitabxanalarında tammətli elektron nəşrlərlə işin təşkili və idarədilməsinin tədqiqatı zamanı magistr işində ilk növbədə elektron və ənənəvi nəşrlərlə işin təşkili və idarə olunmasının nəzəri məsələləri, ənənəvi resursların təsnifatı verilərək onlarla işin təşkilatı üsulları öyrənilməli, tammətli elektron nəşrlərin təyinatı, təsnifatı, funksiyaları, respublika kitabxanalarının iş təcrübəsi əsasında elektron kataloqun fəaliyyət prinsipləri, zəruri olan proqram-texniki vasitələr, maşınla oxunan bibliografik yazıların yaradılması və elektron resursların bibliografik məlumat bazasına əlavə edilməsi metodikası, onların axtarış modelləri və üsulları geniş şəkildə şərh edilərək, kitabxanada ənənəvi və tammətli elektron nəşrlərlə işin təşkili və idarə olunmasının müqayisəli təhlilinə istiqamətlənməlidir.

Tammətli elektron nəşrlər müasir kitabxana istifadəçilərinə göstərilən xidmətlərin səmərəliliyini və keyfiyyətini yüksəltməyə imkan verir. Müasir innovativ texnologiyaların tətbiqi nəticəsində kitabxanalarda elektron kataloqlar, resurslar və verilənlər bazası (bibliografik, tammətli) yaradılır. Elektron kitabxana miqyasına görə lokal və ya global (İnternet şəbəkəsində yaradılan) xarakterli ola bilər. Yaradılma üsuluna görə kitabxanaların üç tipini fərqləndirmək olar: 1. Elektron resursların elektron kitabxana fondunu saxlayanlar tərəfindən yaradılanlar; 2. Artıq mövcud olan elektron resurslardan təşkil edilənlər; 3. Birinci və ikinci tip resursların birləşməsindən ibarət olanlar. Elektron resursların istehsalı, yayılması və istifadəsi kitabxanalarda bir sıra yeni hüquq münasibətlərinin meydana gəlməsinə səbəb olub. Resursların tərkibinə görə elektron kitabxanaları iki qrupa bölmək olar: monoresurslu və multiresurslu. Yəni kitabxananın resursları yalnız mətnlərdən də ibarət ola bilər, müxtəlif multimedia resurslarından da. Elektron resurs dedikdə, informasiya sistemlərində (elektron kitabxanalarda) yerləşdirilən elektron sənədlər başa düşülür. Elektron resurslar kitabxanaların öz fondlarını komplektləşdirmələrində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Elektron resurslar müxtəlif meyarlar əsasında təsnifatlandırıla bilər. Lakin praktikada əsas meyar kimi resursun ənənəvi (çap) versiyasının olub-olmaması götürülür. Bu göstəricidən asılı olaraq elektron kitab iki növə bölünür [12]: 1. Çap nəşrinin elektron versiyası; 2. Yalnız elektron (rəqəmsal) formada olan resurslar. Bununla yanaşı, çap versiyasını çap edən nəşir həmin resursa dair müəyyən hüquqlara malik olur. Müvafiq olaraq, daha əvvəl çap olunmuş nəşri tamamilə və ya qismən təkrar etməklə elektron resursun yaradılmasını təşkil edən şəxs yalnız əsərin müəllifindən deyil, həm

nəşrlərinin kataloqda əks olunması mühüm məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Odur ki, elektron və çap əsərləri ilə xidmətin təşkilinin, kataloqlaşdırılmasının zəruriliyi, kitabxanalarda təsvir, təsnifləşdirmə, predmetləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsi elektron nəşrlərlə işin araşdırılmasına, dünyada onun ənənəvidən elektrona doğru təkamül tarixinin və inkişaf formalarının tədqiqinə ehtiyacı artırmışdır. Buna görə də kitabxana-bibliografiya işinin mühüm mərhələlərindən hesab olunan tammətli elektron nəşrlərlə işin təşkilinin öyrənilməsi, ənənəvi kataloqlaşdırmadan korporativ kataloqlaşdırmaya qədər olan təkamülün tədqiqi vacibdir. Müasir dövrdə respublika kitabxanalarında tammətli elektron nəşrlərlə işin təşkili və idarədilməsinin tədqiqatı zamanı magistr işində ilk növbədə elektron və ənənəvi nəşrlərlə işin təşkili və idarə olunmasının nəzəri məsələləri, ənənəvi resursların təsnifatı verilərək onlarla işin təşkilatı üsulları öyrənilməli, tammətli elektron nəşrlərin təyinatı, təsnifatı, funksiyaları, respublika kitabxanalarının iş təcrübəsi əsasında elektron kataloqun fəaliyyət prinsipləri, zəruri olan proqram-texniki vasitələr, maşınlaşdırılan bibliografik yazıların yaradılması və elektron resursların bibliografik məlumat bazasına əlavə edilməsi metodikası, onların axtarış modelləri və üsulları geniş şəkildə şərh edilərək, kitabxanada ənənəvi və tammətli elektron nəşrlərlə işin təşkili və idarə olunmasının müqayisəli təhlilinə istiqamətlənməlidir.

Tammətli elektron nəşrlər müasir kitabxana istifadəçilərinə göstərilən xidmətlərin səmərəliliyini və keyfiyyətini yüksəltməyə imkan verir. Müasir innovativ texnologiyaların tətbiqi nəticəsində kitabxanalarda elektron kataloqlar, resurslar və verilənlər bazası (bibliografik, tammətli) yaradılır. Elektron kitabxana miqyasına görə lokal və ya qlobal (İnternet şəbəkəsində yaradılan) xarakterli ola bilər. Yaradılma üsuluna görə kitabxanaların üç tipini fərqləndirmək olar: 1. Elektron resursların elektron kitabxana fondunu saxlayanlar tərəfindən yaradılanlar; 2. Artıq mövcud olan elektron resurslardan təşkil edilənlər; 3. Birinci və ikinci tip resursların birləşməsindən ibarət olanlar. Elektron resursların istehsalı, yayılması və istifadəsi kitabxanalarda bir sıra yeni hüquq münasibətlərinin meydana gəlməsinə səbəb olub. Resursların tərkibinə görə elektron kitabxanaları iki qrupa bölmək olar: monoresurslu və multiresurslu. Yeni kitabxananın resursları yalnız mətnlərdən də ibarət ola bilər, müxtəlif multimedia resurslarından da. Elektron resurs dedikdə, informasiya sistemlərində (elektron kitabxanalarda) yerləşdirilən elektron sənədlər başa düşülür. Elektron resurslar kitabxanaların öz fondlarını komplektləşdirmələrində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Elektron resurslar müxtəlif meyarlar əsasında təsnifatlandırıla bilər. Lakin praktikada əsas meyar kimi resursun ənənəvi (çap) versiyasının olub-olmaması götürülür. Bu göstəricidən asılı olaraq elektron kitab iki növə bölünür [12]: 1. Çap nəşrinin elektron versiyası; 2. Yalnız elektron (rəqəmsal) formada olan resurslar. Bununla yanaşı, çap versiyasını çap edən nəşir həmin resursa dair müəyyən hüquqlara malik olur. Müvafiq olaraq, daha əvvəl çap olunmuş nəşri tamamilə və ya qismən təkrar etməklə elektron resursun yaradılmasını təşkil edən şəxs yalnız əsərin müəllifindən deyil, həm

də nəşirdən icazə almalıdır. Elektron resurslar həmçinin informasiyanın təbiətinə (mətn, audio, video, qrafik və s.), istiqamətləndiyi auditoriyaya, yayılma texnologiyasına, istifadəçi ilə qarşılıqlı əlaqəsinə, dövriliyinə, strukturuna, sahibinin hüquqi statusuna və s. görə təsnifatlandırıla bilər. Elektron resursların yuxarıda qeyd edilən növlərini nəzərə almaqla, ümumiləşdirilmiş təsnifatına aşağıdakıları aid etmək olar [11]:

- elektron jurnallar;
- elektron kitablar;
- referativ-bibliografik verilənlər bazaları;
- sorğu xarakterli verilənlər bazaları (bioqrafiyalar, lüğətlər, ensiklopediyalar və s.);
- statistik informasiyaya aid verilənlər bazaları;
- elektron təsvirlər;
- elektron audio-vizual resurslar;
- kompüter proqramları.

E-kitabxanada öz şəxsi elektron resursları ilə yanaşı, müvafiq proqram vasitələri, o cümlədən şəbəkə protokollarına malik kənar təşkilatların resurslarına da əlyətərlik təmin olunur. Elektron kitabxana bütün informasiya resurslarını və kompleksləşdirmənin funksiyalarını özündə birləşdirən, saxlanması, mühafizəsi, ötürülməsi və çıxışını elektron texnologiyalar vasitəsilə təmin edən informasiya xidmətidir. Elektron kitabxanalar informasiyalaşmış cəmiyyət quruculuğunun sosial sifarişidir. Elektron kitabxanaların yaradılmasının əsas məqsədləri informasiya xidmətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, informasiya xidmətləri nomenklaturasının, istənilən növ və mövzulu informasiyadan istifadənin genişləndirilməsi, elektron resurslara keçid zamanı istifadəçilərin sayının artırılmasıdır.

Son illər elektron kitabxanalar müxtəlif növ tammətli elektron nəşrlərin formalaşdırılması və yayılma texnologiyası baxımından e-kitabxanalarda biliyin formalaşdırılması və yayılması elektron sənəd kompleksinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir. E-kitabxana xidmətlərinin inkişafı, eləcə də, müxtəlif sahələrdə aparılan tədqiqatların nəticələrinə çıxış imkanının yaradılması, əlyətərlik elmin gələcək inkişafının təminatçısıdır. Təbiidir ki, elektron resursların (e-resursların) yaradılmasına böyük maliyyə vəsaiti, vaxt və intellektual əmək sərf olunur. Bununla yanaşı, e-kitabxanaların gələcək inkişafının göstərilən xidmətlərdən, e-resursların populyarlığından (müraciətlərin çoxluğundan) birbaşa asılılığı ön plana çəkilir. Bu sahə üzrə tədqiqat işi aparən mütəxəssislər kağız və elektron sənədləri müxtəlif meyarlara görə təsnifləşdirərək, onların növ təsnifatını qeyd etmişlər. Bunu aşağıdakı cədvəl vasitəsilə də izah edək [11]. (Bax: cədvəl-1)

Kağız və elektron nəşrlərin növ təsnifatı

Əsas təsnifat xarakteri	Elektron nəşrlərin növü	Nəşrlər
Müxtəlif növ informasiyanın işarə təbiəti	Mətn elektron nəşr Təsviri elektron nəşr Səs elektron nəşr Proqram məhsulu Multimedia elektron nəşr	Mətn nəşri İzonəşr Kartoqrafik nəşr Not nəşri Brayl şriftli nəşr
Dövrilik mövcud olma sistemi	Dövri olmayan elektron nəşr Seriyaı elektron nəşr Dövri olan elektron nəşr Ardı davam edən elektron nəşr Yeniləşən elektron nəşr	Dövri olmayan nəşr Seriyaı nəşr Dövri nəşr Ardı davam edən nəşr
Struktur təşkil edilmə üsulu	Bircildli elektron nəşr Çoxcildli elektron nəşr Elektron seriya	Bircildli nəşr Çoxcildli nəşr Seriya
Ümumi məqsəd təyinatı	Rəsmi elektron nəşr Elmi elektron nəşr Elmi-kütləvi elektron nəşr İstehsal-təcrübi elektron nəşr Normativ istehsal-təcrübi elektron nəşr Tədris elektron nəşr Kütləvi-siyasi elektron nəşr Soraq elektron nəşr Asudə vaxt üçün elektron nəşr Reklam elektron nəşr Bədii elektron nəşr	Rəsmi nəşr Elmi nəşr Elmi-kütləvi nəşr İstehsal-təcrübi nəşr Tədris nəşri Soraq nəşri Reklam nəşri Ədəbi-bədii nəşr Dini-maarifçilik nəşri İnformasiya nəşri

25 553

Azərbaycan Milli
Kıtabxanası

Elektron nəşrlərin müasir təsnifatı

Təsnifat əlaməti	Növləri
Əsas informasiyanın təbiətinə görə	Mətnli elektron nəşrlər Təsviri elektron nəşrlər Səs elektron nəşrlər Proqram elektron nəşrlər Multimedia elektron nəşrlər
Çap ekvivalentinin olmasına görə	Çap əsərinin elektron analoqu Müstəqil elektron nəşr
Məqsəd təyinatına görə	Rəsmi elektron nəşrlər Elmi-kütləvi elektron nəşrlər İstehsalat-təcrübi elektron nəşrlər Normativ elektron nəşrlər Tədris elektron nəşrlər Kütləvi-siyasi elektron nəşrlər Soraq elektron nəşrlər Reklam elektron nəşr Bədii elektron nəşr
Yayılma texnologiyasına görə	Lokal elektron nəşrlər Şəbəkə elektron nəşrlər Lokal və şəbəkə elektron nəşrləri
Dövriliyinə görə	Qeyri-dövri elektron nəşr Seriyaı elektron nəşrlər Dövri elektron nəşrlər Davam edən dövri nəşrlər
Quruluşuna görə	Bircildli elektron nəşr Çoxcildli elektron nəşr Elektron seriyalar

Məlumdur ki, elektron informasiya resursları bütünlükdə tammətnli elektron nəşrlər, elektron məlumatlar, elektron proqramlar, yaxud onların bir resursda əlaqəli birliyidir. Elektron informasiya resursları məntiqi quruluş baxımından elektron sənədlərə və elektron nəşrlərə bölünür. Elektron sənəd məzmun cəhətdən bitkin olan və maşınlaşdırılan formada müəyyən tip daşıyıcıya yazılmış informasiyalardır. Elektron nəşr isə müraciət (axtarış) vasitələri ilə təmin edilmiş qeyri-məhdud sayda istifadəçilərin oxuması üçün məqsədli şəkildə maşınlaşdırılan daşıyıcıya yazılmış informasiyaları əhatə edir. Elektron nəşrlər həm resurs kimi (məsələn, məlumat bazaları), həm də ayrıca elektron sənəd (CD-ROM kitablar və s.) kimi hazırlana bilər. Tarixi ardıcılığa görə elektron kataloqlar – bibliografik və referativ məlumat bazaları – tammətnli və multimedia materialları elektron sənədlərin müxtəlif növləridir. Müasir dövrdə elektron nəşrlər təsnifat əlamətlərinə görə aşağıdakı kimi qruplaşdırılır ki, bunları sisteməlik olaraq

yuxarıdakı cədvəldə də göstərmişik. Bildiyimiz kimi elektron nəşrlər aşağıdakı qruplara ayrılır:

1. Çap ekvivalentinə görə: çap əsərinin elektron analoqu və müstəqil elektron nəşrlər;
2. Əsas informasiyanın təbiətinə görə: mətni, təsviri, səs, proqram, multimedia elektron nəşrlər;
3. Məqsəd təyinatına görə: rəsmi, elmi, elmi-kütləvi, istehsalat-təcrübi, normativ, tədris, kütləvi-siyasi, soraq, reklam, bədii elektron nəşrlər;
4. Yayılma texnologiyasına görə: lokal, şəbəkə, elektron nəşrlər.
5. Dövriliyinə görə: qeyri-dövri, seriyalı, dövri, davam edən dövri, yeniləşdirilən elektron nəşrlər;
6. Quruluşuna görə: bircildli, çoxcildli elektron nəşrlər və elektron seriyalar [17].

Bu gün mövcud olan kitabxanalar nəinki ənənəvi informasiya resursları ilə, həm də rəqəmsal informasiya (şəbəkə və qeyri-şəbəkə) ilə işləyə bilirlər. Kitabxanaların əksəriyyəti öz veb serverlərinə malikdirlər, çoxu unikal rəqəm kolleksiyaları yaratmaqla məşğuldurlar. Kitabxanalarda məxsusi elektron resursların yaradılması üzrə istiqamətin güclü inkişafına baxmayaraq, onlar mərkəz kimi qalırlar, onların əsas funksiyası səmərəli və vaxtında istifadə üçün insanların informasiyaya çıxışını təmin etməkdir. Forma və məzmununa görə müxtəlif elektron resursların kəmiyyət artımını bu gün hər hansı asılılıqla müəyyən etmək mümkün deyildir. Bundan başqa, elektron resurslar bir-birlərindən reallaşma formalarına və yayılma resurslarına görə güclü fərqlənirlər. Məhz kitabxanalar onların pərakəndəliyini dəf etməli, elektron resurslara unifikasiyalı çıxışın olmaması problemini həll etməli, onların etibarlılığı və aktuallığının qiymətləndirilməsini aparmalıdır, bu da informasiya xidməti keyfiyyətinin radikal yüksəlməsinə imkan verir. Mütəxəssislər bilavasitə EK-nın səmərəliyini xarakterizə edən xüsusiyyətlərə aşağıdakıları daxil edirlər [12, s.17]:

- Kitab fondunun saxlanması, maşinoxunaqlı sürətlərin istifadəsi sənədlərin əslinin vəziyyətinin pisləşməsinin qarşısını almaqla əsas kitabxana problemini həll edir;
- Kitabxana istifadəçilərinin informasiya sorğuları tam ödənilir, istifadəçi vaxtdan və olduğu yerdən asılı olmayaraq informasiya alır;
- Lazımi sənəd və verilənlərin istifadəçilərə təqdimatının operativliyi əhəmiyyətli artır. İstifadəçilərin əksəriyyəti üçün elektron forma tələb olunan sənədin yeganə almaq imkanındır;
- Ənənəvi olmayan daşıyıcılarda informasiya təqdim edən kitabxananın yeni imici formalaşır, kitabxana işinin əhəmiyyəti yüksəlir;
- Oxucuların, həm də kitabxana əməkdaşlarının informasiya mədəniyyəti və kompüter savadlılığının səviyyəsi yüksəlir, bu isə təkcə tətbiqi əhəmiyyət deyil, həm də geniş əhəmiyyət daşıyır, çünki yüksək informasiya mədəniyyətli insan daim dəyişən dünyada daha asan səmtlənir, yenilik və dəyişikliklərdən çəkinmir.

Mətn, audio və video informasiya təqdim edən multimedia kompüterləri materialı yaxşı qavramağa imkan verir, belə ki, informasiya kompleks, bir neçə hissiyyat orqanları ilə eyni zamanda qəbul olunur.

Müasir elektron kitabxanalarda beynəlxalq təcrübə və standartların tətbiq obyektini kimi aşağıda qeyd edilən əsas istiqamətlər mövcuddur:

- proqram təminatında beynəlxalq təcrübə;
- elektron resursların kataloqlaşdırma və təsvir qaydaları;
- rəqəmsallaşma və elektron arxivlər;

İstifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2008. – № 2. – S.7-30.
2. Abdullayev, A. İnnovativ kitabxana-informasiya xidməti: sorğu kitabçası /tərt. ed. A.Abdullayeva; ixtisas red. və bur. məs. K.Tahirov; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – Bakı, 2016. – 41 s.
3. Əliyeva, L. Elektron kitab mübadiləsi təmin olunur [Mətn] / L.Əliyeva // Azərbaycan müəllimi. – 2008. – 18 iyul. – S.2.
4. İsmayılova, N. Kitabxana işinin kompyuterləşdirilməsinin prioritet istiqamətləri / N.İsmayılova // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2010. – №3. – S.76-82.
5. Mirzəliyev, C. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması və kitabxanalar [Mətn] / C. Mirzəliyev // Mədəniyyət. – 2008. – 17 aprel. – S.11.
6. Qardaşov, R.Ə. Elektron kataloqun axtarış imkanları // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal, – 2010, – №1 (26).
7. Quliyev, O. Müasir informasiyalaşdırma cəmiyyətində elektron kataloqun tətbiqinin əhəmiyyəti [Mətn] / O.Quliyev // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2008. – №2 (23). – S.119-124
8. Quliyev, T.F. Elektron kataloqlar haqqında bəzi mülahizələr / T.F.Quliyev, M.M.Həsənov // Mədəni – maarif. – 2005. – №2. – S. 42-45.
9. Məmmədova, S. Elektron kitabxanaların yaradılmasının əsas konsepsiyaları / S.Məmmədova // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2010. – №3. – S.87-90.
10. Məmmədova, Y. Elektron kataloq və onun kitabxanalarda tətbiqinin bəzi məsələləri [Mətn] / Y.Məmmədova // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2010. – №1. – S.116-119
11. Rüstəmov, Ə. Avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri və şəbəkələri: monoqrafiya /Ə.Rüstəmov, N.Mustafayeva. – Bakı, – 2007.
12. Rüstəmov, Ə. Respublika kitabxanalarında əsas proseslərin avtomatlaşdırılması / Ə.Rüstəmov, N.Mustafayeva // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2007. – №2. – S.15-27.
13. Rüstəmov, R. Elmi kitabxanalarda elektron kataloqların təşkili xüsusiyyətləri / R.Rüstəmov // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2008. – №2 (23). – S.115-118.
14. Hacıyeva, M. Milli kitabxana-ənənəvilikdən yeniliyə / M.Hacıyeva // Mədəniyyət. – 2008. – 15 fevral. – S.10.

Rus dilində

15. Алешин, Л, И, Электронные издания: способы формирования и возможности использования// Библиография, – 2004, №6, – С, 3-5.
16. Барышникова, М,Ю, Единая коллекция цифровых образовательных ресурсов: качество, многообразие, методическое сопровождение// Библиотечное дело, – 2009, – №7, – С, 29-32.
17. Земсков, А. Электронная информация и электронные ресурсы [Текст] /А.Земсков, Я.Шрайберг. – Москва, – 2007. – 528 с.
18. Карташов, Н.С. Размещение библиотек и библиотечный ресурсы – Библиотека. – 2004, №3, – с, 6-9.
19. Мелентьева, Ю. Библиотечное обслуживание [Текст] /Ю.Мелентьева. – Баку, 2006. – 251 с.
20. Пилко, И. Информационные и библиотечные технологии [Текст]: учебное пособие /И. Пилко. – Баку, – 2006. – 342 с.

İngilis dilində

21. Ayre, L.B. Library RFID Systems for Identification, Security, and Materials Handling. Library technology reports, – 2012, – 48(5).
22. Creating a virtual library: a how-to-do-it manual for librarians [Text]. – New York: Neal-Schuman, – 1999. – 184 p.

Kh.Ismailov

Development tendencies of electronic publications and their classification

Summary: The article deals with the concept of electronic publication, development trends of electronic publications, international communicative formats, national marc formats, classification of electronic information resources, etc. scientific-theoretical generalization is carried out in aspects.

Key words: electronic publications, electronic catalog, document classification, Marc formats, international communication protocols, national marc formats, electronic information resources.

Х.Исмаилов

Тенденции развития электронных изданий их классификация

Резюме: В статье рассматриваются понятие электронного издания, тенденции развития электронных изданий, международные коммуникативные форматы, национальные форматы, классификация электронных информационных ресурсов и др. научно-теоретическое обобщение осуществляется по аспектам.

Ключевые слова: электронные издания, электронный каталог, классификация документов, форматы MARC, международные протоколы связи, национальные форматы MARC, электронные информационные ресурсы.

Rəyçi: t.ü.f.dok., dos. S.A.Xələfova